

DAGENS FRÅGOR

Den 24 maj 1943.

Början till slutet? Tidpunkten för avslutandet av fälttåget i Afrika kommer kanske i dubbel måtto som en överraskning. Å en sidan räknade nog ganska många i november förra året, under intryck av de allierades lyckade landstigning i Nordafrika, på ett ännu snabbare slut. Å den andra kunde det förefalla rätt sannolikt, sedan general Eisenhowers första framstöt mot Tunis eftertryckligt slagits tillbaka och Rommel lyckats rädda eliten av sin berömda Afrikakår relativt välbehållen ur Tripolis, att det skulle lyckas för försvararna att draga ut på tiden ännu åtskilligt längre, än vad nu verkligen skett.

Sammanbrottet kom också, när det inträffade, med en dramatisk plötslighet. Det förefaller troligt, att general Alexander verkligen lyckats bibringa motståndaren uppfattningen, att huvudstöten skulle sättas in på frontens sydöstra del, vid Pont-du-Fahs och till höger därom. I stället skedde det avgörande anloppet mitt för Tunis, vid Medjez-el-Bab över Massicault rakt på huvudstaden. Där hade general Andersons första brittiska armé i hemlighet ytterligare förstärkts med elitförband från Montgomerys segerkrönta åttonde. Samtidigt gjorde amerikanerna en motsvarande attack mot Bizerte längre ut på vänstra flygeln. Betydande franska förband medverkade framgångsrikt i operationen. I sin helhet synes den ha varit ett sällsamt lyckat exempel på samverkan, dels mellan trupper från många skilda nationer, dels mellan armé, flotta och flyg. Flygets insatser, både de taktiska mot försvararnas front och de strategiska mot deras förbindelser, torde vara något hittills enastående. Och det oinskränkta sjöherravälde, som sir Andrew Cunningham lyckats upprätta mitt för näsan på den italienska slagflottan och trots amiral Dönitz' ubåtar, var den viktigaste förutsättningen för att det skulle lyckas att hindra fiendens tillförsel av folk och materiel och därigenom skapa förutsättningarna för ett debâcle, vartill den tyska krigshistorien saknar motstycke efter Jena och Auerstädt. Nu togs det starkt befästa Bizerte på en eftermiddag, och försöken att skapa en sista front över den smala Cap Bon-halvön misslyckades helt och hållet. Det blev varken ett Dunkerque eller ett segt försvar av typen Sevastopol—Stalingrad. Snarare blev det en upprepning i mångdubblad skala av engelsmännens kollaps i Tobruk för snart ett år sedan. Rommels och Arnims skickliga defensiv under det gångna halvåret förtager icke intrycket av den rent militära utklassning, som drabbat en av axelns elitarméer och framför allt dess högsta krigsledning.

Sammanlagt ha Tyskland och Italien under Afrikafälttåget — Abessinien inräknat — förlorat inemot en million man, till ej ringa del trupper av oersättlig kvalitet, och oerhörda mängder av materiel. Visserligen har det afrikanska kriget kostat även England åtskilligt med folk och berett Londonregeringen synnerligen bekymmersamma

stunder. Men i jämförelse med axelns förluster äro de allierades ganska små. De stå nu som herrar över hela Afrika och ha där samlat en stor och väl sammansvetsad armégrupp, färdig till nya operationer och till stor del av en kvalitet, som från italienskt håll intygats stå utom all konkurrens i detta krig. Axeln har däremot förlorat varje fotsbredd dyrköpt afrikansk jord och dessutom en million-armé, vars förlust bör kännas mycket tung i det kritiska läge, som nu uppstått för den i Europa.

De tidigare stora axelförlusterna i Afrika — Aostas och Grazianis härar, Rommels förluster vid och efter el-Alamein — voro väl förklarliga. Men däremot tycks det utanför Tyskland vara en ganska allmän uppfattning även bland militärskribenter, vilka annars visat mycken förståelse för den tyska strategin, att den tidsvinst för Sydeuropas försvar, som man till äventyrs gjort, icke kan uppväga förlusten av Rommels, Arnims och Messes arméer. Det förblir rätt svårbegripligt, varför man fortsatte att sända trupper till Afrika för detta öde och varför man ej i tid sökte rädda åtminstone blomman av Rommels kår. Den sannolikaste lösningen på denna gåta synes vara den, som Churchill för några månader sedan formulerade med de respektlösa orden, att han i Tunis tyckte sig skönja samma mästarhand som nyss förut i Stalingrad.

Det skedda innebär en mycket svår förlust för axeln i fråga om manskaper, territorium, materiel och — ej minst — militär såväl som politisk prestige. Verkniningarna på den tyska hemmafronten av en dylik katastrof blott tre månader efter den i Stalingrad kunna ej vara föraktliga.

Nervkriget är nu i gång häftigare än någonsin sedan 1940. Liksom för tre år sedan är invasionen i var mans mun. Skillnaden är blott den, att knappast någon väl denna gång på allvar räknar med en tysk invasion i England utan att det numera helt är fråga om en allierad på kontinenten. Liksom fallet var 1940, torde många vara hågade att underskatta svårigheterna och farorna vid en överskeppning av detta slag. De allierade ha emellertid den stora fördelen gentemot 1940 års triumfator, att de behärska sjön samtidigt som de snart — om icke redan nu — kunna väntas intaga samma starka ställning i luften, som tyskarna gjorde på sommaren 1940.

Olika rykten spridas dagligen om målet och tidpunkten för den beramade invasionen. I och för sig äro de alla lika värdelösa, ty endast en mycket trång krets i de allierades innersta rådslag kan ännu känna dessa ting. Det torde vara meningslöst att kannstöpa om huruvida England och USA anse sig mogna att våga försöket redan under den närmaste tiden. Att med hänsyn till Ryssland en andra front vore önskvärd redan i sommar, förefaller troligt. Men alldeles nödvändig kan den väl svårligen vara, så vasst som ryssarna visat sig kunna bita ifrån sig och så mycken uppmuntran som de på sista tiden fått genom både sina egna och sina bundsförvanters segrar. Att 1943 års Tyskland skulle vara i stånd till vad det ej mäktade 1941 och 1942 — att vinna en fullständig seger på östfronten — är det väl ej många som tro. Därtill är dess imponerande krigsmaskin väl

numera både alltför sliten och till alltför stor del bunden väster om Weichsel och Dnjestr av invasionshotet.

Skulle de allierade emellertid verkligen slå det stora slaget redan nu i sommar, är riktningen höljd i dunkel. Dock förefaller det sannolikt, att åtminstone en huvudstöt kommer att ske i Medelhavsländerna, antingen det sedan blir mot det vacklande Italien och dess stora öar eller — eventuellt med turkisk medverkan i en eller annan form — mot Balkan med dess pinade och för allmän resning mogna befolkning. Ty att Churchill och Roosevelt skulle låta sin enda armégrupp med verklig krigserfarenhet stå överksam, medan det stora slaget slås blott med mindre stridsvana trupper från de brittiska öarna och Island, det torde vara högeligen osannolikt. Det tunisiska krigets första veckor visade begränsningen hos även det yppersta soldatmaterial och den bästa utrustning, när praktisk erfarenhet saknas. Att Eisenhowers och Alexanders legioner skola spela en huvudroll, förefaller därför så gott som säkert. Därmed är ej uteslutet, att andra stötar kunna riktas mot några eller till och med alla bland de kuster, som annars kunna väntas komma i fråga: Norges, Danmarks, Hollands, Belgiens och Nordfrankrikes. I och för sig kan det väl tänkas, att de allierade medelst en hel serie angrepp söka låsa fast fienden vid vitt skilda punkter på »fästningen Europas» periferi för att först så småningom avslöja, vilken som är huvudriktningen. Förutsättningen för en dylik taktik måste naturligtvis vara god tonnagetillgång. Händelserna i november 1942 visa, att överraskningar i det hänseendet ej äro alldeles uteslutna.

I alla händelser tillåter utvecklingen i Afrika *icke* den slutsatsen, att Norden under denna sommar kan betraktas såsom jämförelsevis lugn. Den amerikanske överbefälhavarens i Europa död i en flygolycka vid Island för någon vecka sedan är ett tydligt memento. De påfrestningar på Sveriges säkerhet, som återstå, kunna mycket väl bli starkare än de, som vi redan upplevat. Därtill kommer också risken, att Finlands allt farligare ställning kan draga förvecklingar med sig.

17.5 1943.

Amerika-utredningen. Frågan om en förstärkning och förbättring av våra politiska, ekonomiska och kulturella förbindelser med de transoceana länderna — och särskilt då den amerikanska kontinenten — har under det pågående världskriget fått en utomordentlig aktualitet. Under mellankrigsperioden kunde vårt land glädja sig åt en oavbrutet stigande uppskattning från de västliga demokratier och kanske framför allt från Förenta Staternas sida. Denna värdesättning, som till stor del hade sitt upphov i amerikanska resenärers studium av våra sociala och politiska förhållanden, kom oss till del utan varje ansträngning från vår sida och vi vande oss snart vid att betrakta den som en självklar tribut till vår egen förträfflighet. Detta bidrog till att invagga oss i det tillstånd av självbelåtenhet och passivitet i förhållande till utlandet, som var så utmärkande för det svenska 30-talet och skulle visa sig så föga välgrundat. Under det nya krigets första skede kunde visserligen denna alltmer traditionella

svenska inställning till »stora världen» i tecknet av de tillsvidare gynnsamma konjunkturen för vår neutralitetspolitik bibehållas åtminstone av de omisstänkamma. Begreppet »Sweden the middle way» fortfor att för den naive bedömaren vara en talisman, som för över-skådlig framtid skulle tillförsäkra oss de västliga demokratiernas tillgivenhet och aktning, och vars inneboende kraft snarast förmodades komma att stärkas av vår upphöjda avskildhet från det pågående kriget.

Den 9 april 1940 fingo emellertid dessa tänkesätt en hård bakläxa. Det visade sig nämligen plötsligt, att den good-will man till äventyrs lyckats förvärva sig i utlandet är en tillgång, som man oavlatligt måste värda och kämpa för, om man vill bibehålla och utveckla den. Genom dubbla murar — Tysklands och Englands blockadlinjer — blev Sverige avspärrat från praktiskt taget varje förbindelse västerut. Samtidigt förflyttades vårt land på det handgripligaste sätt in i den ena krigförande partens »livsrum» genom att formligen omringas av hans stridskrafter. Vi befunno oss bokstavligen talat i ett skruvstäd och måste för att icke till ingen nytta krossas tillämpa vår neutralitetspolitik på ett sätt som reellt om icke formellt främst gynnade den ena krigförande parten. Då denna part var eller — vad Amerika beträffar alltmer kom att betraktas som — de västliga demokratiernas huvudfiende, kunde följderna för Sveriges anseende icke utebli och de blevo också i själva verket katastrofala.

För ett ytligt betraktelsesätt kunde det förefalla icke blott som om vi på nåd och onåd av vidriga omständigheter utlämnats utan även av feighet och undfallenhet *utlämnat oss själva* till Tyskland. Denna missuppfattning kunde icke som under normala förhållanden helt enkelt vederläggas genom fullständiga och tillförlitliga informationer och genom intresserade iakttagares undersökningar på ort och ställe. Nyhetsförmedlingen från vårt land västerut kom att beskäras på samma sätt som våra förbindelser i övrigt och den övertogs nu i stor utsträckning av ovederhäftiga och samvetslösa sensationsjournalister eller av norska flyktingar, vilkas inställning till Sverige präglades av allt utom saklighet. Situationen hade icke förutsetts och med hjälp av några dussin tjänstemän, som voro oförberedda och delvis oskolade för detta värv, skulle vår utrikesrepresentation söka dämna upp den stigande stormvåg av indignation, motvilja och förakt i förhållande till Sverige, som nu satte sig i rörelse bland den engelsktalande världens hundramiljonhövdade befolkning. Uppgiften stod icke i någon som helst proportion till resurserna och resultatet lät icke vänta på sig. Sverige blev inom kort åtminstone i Förenta Staterna nästan det sämst ansedda av alla länder. Det kom att heta att Sverige hade uppgivit sin självbestämmanderätt, Sverige hade böjt sig för Hitler, Sverige hade svikit norrmännen, Sverige hade fallit Norge i ryggen, Sverige var nazistiskt o. s. v. o. s. v. Även de tidigare mot vårt land mest välvilligt inställda anglosachsarna trodde nu att vi, om vi än så gärna ville, icke hade något annat val än att i allt foga oss efter Tysklands påbud. Den av norrmännen lanserade anekdoten om hur Danmark erövrats på några timmar, Norge på

några månader och Sverige med några telefonsamtal gjorde sitt seger-tåg genom den anglosachsiska opinionen. Uppskattningen av oss hade tydligen varit lika ytlig som kunskaperna om oss, och de mest otro-liga förvrängningar och vantolkningar av vår politik vunno gehör. Sedan uppfattningen om Sverige stabiliserats mot slutet av år 1940, kunde den karaktiseras som i bästa fall medlidsamt överseende, men mera allmänt som förakt. Det var vid denna tidpunkt en bekant engelsk blåstrumpa på tal om svenskarna skrev till några ameri-kanska vänner i en brevväxling, som sedermera offentliggjorts: »... jag skulle hellre vara en hottentott och långt hellre en eskimå än jag skulle vara svensk.»

Man kan kosta på sig att skratta åt överord av detta slag, men när de ge uttryck åt en inställning, som mer eller mindre medvetet om-fattas av stora delar av den bildade opinionen i världens största demo-kratier, blir munterheten knappast otvungen. Även om man vet att de anglosachsiska statsledningarna med sina mera pålitliga informa-tioner hysa en långt fördelaktigare uppfattning om oss, är det ofrån-komligt att en utbredd avoghet mot vårt land bland de anglosachsiska folken är en för oss oförmånlig politisk maktfaktor av största bety-delse. Man måste nämligen komma ihåg, att det i detta sammanhang icke blott är frågan om så ovägbara ting som politiskt anseende och folkpsykologiska sympatier. Om vi icke liksom tidigare åtnjuta för-troende i länderna på andra sidan haven, riskera vi att utestängas från de handelsförbindelser, som äro en av de främsta förutsättning-arna för vårt folks välfärd.

Visserligen kan det med åtskilligt fog göras gällande att inga resur-ser, som det stått i vår makt att mobilisera, skulle ha räckt till för att effektivt motverka den anglosachsiska opinionens känslöbetonade reaktion mot svensk politik efter den 9 april 1940. Det låter sig också sägas, att dylika folkpsykologiska affekter så småningom brukas gå öfver. Men det skulle vara ödesdigert att slå sig till ro med dessa konstateranden. Ty dels är det ofrånkomligt att betydligt mycket mer skulle kunna ha utträttats för att bevara Sveriges anseende, om vi varit bättre förberedda, dels gäller det nu framför allt att *före* krigets slut söka i mesta möjliga mån återvinna vad vi förlorat. *Efter* kan det vara för sent: då har säkerligen redan en politisk och ekonomisk omställning ägt rum som inga senkomna tillrättlägganden med än så goda psykologiska verkningar kunna rubba. Sedan Förenta Sta-terna inträtt i kriget och dragit med sig praktiskt taget hela Syd- och Mellanamerika, där nu den nordamerikanska politiska och ekono-miska penetrationen fortgår för fullt, ha dessa synpunkter fått ytter-ligare relief. Ty det är på den amerikanska kontinenten — och i viss mån kanske också i Storbritanniens transoceaniska besittningar — som vi svenskar ha en huvudpart av vårt ekonomiska »livsrum».

Insikten härom har också jämförelsevis snabbt vunnit insteg hos såväl den svenska allmänheten som våra myndigheter. Genom vår utrikesrepresentation, genom svenska rapportörers besök i Amerika, och inte minst genom den svenska journalistresan i Förenta Staterna

Dagens frågor

klarlades läget. Kravet på en omedelbar förstärkning av våra transoceaniska förbindelser blev alltmer allmänt omfattat. Om hur detta borde ske rådde knappast mer än en mening: man var ense om att den angelägnaste åtgärden måste vara en upprustning av vår fasta diplomatiska representation på andra sidan haven; därefter borde vår transoceaniska nyhetsförmedling utökas och förstärkas. Redan under krigets gång hade givetvis efter hand våra diplomatiska organ, särskilt i Förenta Staterna, nödtorftigt utbyggts; så t. ex. placerades på hösten 1940 en av utrikesdepartementets specialister på pressfrågor vid beskickningen i Washington. Men den ursprungliga personalstyrkan hade ju varit minimal (4 ordinarie befattningar i Washington under fred!) och de provisoriska förbättringar som mer eller mindre systematiskt kommo till stånd, motsvarade som redan antytts icke på något sätt lägets krav.

Det hälsades därför med allmän sympati, när vid årets riksdag en utvidgning och förstärkning av vår diplomatiska representation särskilt i Amerika, förordades i flera motioner. Man har anledning att tro att tillfredsställelsen icke var minst i utrikesdepartementet, när det nu klart visade sig att det fanns underlag i riksdagsopinionen för en ökning av anslagen under tredje huvudtiteln, vilkas blygsamma omfattning i högsta grad hämmat departementets möjligheter att effektivisera sin verksamhet. Innan motionerna ännu hunnit behandlas, erhöll också utrikesministern den 5 februari regeringens uppdrag att tillkalla sakkunniga för att utreda frågan om utrikesrepresentationens organisation med särskild hänsyn till våra kommersiella och kulturella förbindelser med Amerika. »Amerikautredningen», som sammansatts av ett antal av våra främsta diplomatiska och andra specialister på amerikanska förhållanden, under ordförandeskap av kabinettssekreterare Boheman, gick till verket med största skyndsamhet. Redan strax före påsk kunde den framlägga sitt första, med stort intresse mottagna betänkande.

Betänkandet tar som riktigt och naturligt är sikte på sådana åtgärder som omedelbart kunna företagas för att stärka vår diplomatiska representation i Amerika och vår nyhetsförmedling västerut. Betänkandet utmynnar först och främst i förslag om inrättandet av ett stort antal nya poster inom utrikesförvaltningen jämte återbesättandet av vissa vakanta befattningar, vidare höjda löne-, rese- och representationsförmåner åt våra diplomatiska tjänstemän i Amerika samt slutligen höjda anslag till den svenska nyhetstjänsten i Amerika. Sålunda förutser betänkandet vad Förenta Staterna beträffar en förstärkning av beskickningen i Washington; vidare en utökning av konsulatet i Chicago, San Fransisco och Minneapolis, av vilka de bägge förstnämnda föreslås upphöjda till generalkonsulat; samt slutligen placerandet av en särskild handelsattaché på den nordamerikanska västkusten. Med hänsyn till Canadas växande betydelse föreslås i betänkandet att generalkonsulatet i Montreal upphöjes till beskickning i Ottawa och samtidigt förstärkes med ett par nya tjänstemän. Vad beträffar Syd- och Mellanamerika vill betänkandet i första hand förorda återbesättandet av minster- resp. chargé d'affairesposterna i

Mexico, Bogotá och Caracas samt vidare en förstärkning av beskickningarna i Rio de Janeiro, Buenos Aires, Lima och Mexico med endels kommersiella och endels rent diplomatiska tjänstemän. I personalhänseende föreslår utredningen slutligen att utrikesdepartementets egen tjänstemannakår skall utökas med tre nya befattningshavare. Två av dessa skulle placeras på pressbyrån — varav den ene karriär-diplomat och den andre journalist — för att möjliggöra en för informationen utåt förmånlig fördelning av arbetet inom den av inrikes pressfrågor alltmer överlupna byrån. Den tredje skulle tjänstgöra på handelsavdelningen och där uteslutande syssla med amerikanska handelsärenden. — Att den standard som våra diplomater i Amerika med sina blygsamma löneförmåner kunnat upprätthålla icke svarat mot Sveriges ställning har länge kunnat konstateras. Även på detta missförhållande har amerikautredningen velat råda bot genom anslag som skola möjliggöra den representation, vilken med tanke på ett effektivt tillvaratagande av Sveriges intressen måste anses önskvärd. Utredningen föreslår till sist höjda statsbidrag till Svensk-Amerikanska nyhetsbyrån, svenska rese- och informationsbyrån och Svenska Handelskammaren i New York samt ett anslag för studium av den tekniska utvecklingen resp. den kommersiella och finansiella efterkrigsplaneringen i Förenta Staterna. Även statsbidragen till upplysningsverksamheten i Sydamerika böra enligt betänkandet höjas. Genom dessa förslag har utredningen velat ge ett första handtag åt en utvidgad kulturell upplysningsverksamhet i Amerika, en fråga som utredningen avser att i ett följande betänkande behandla i dess större sammanhang.

Betänkandet är värt det allra livligaste beaktande. Man vill i vårt lands intresse hoppas att dess förslag med det snaraste skola kunna förverkligas. Det framstår numera klart för väl nästan alla iakttagare att få uppgifter kunna vara viktigare för vår utrikesrepresentation än att i Amerikas länder skapa förståelse och respekt för vår politik och i möjligaste mån bevara och utbygga våra kommersiella förbindelser och kontakter. Ingenting får lämnas ogjort som i detta avseende kan underlätta utrikesförvaltningens arbete. Överdrivna statsfinansiella betänkligheter kunna bli detsamma som brist på ekonomisk framsynhet. Är det någon kritik som kan riktas mot utredningens arbete, skulle det väl därför vara den, att utredningsmännen måhända alltför mycket befarat att möta motstånd ur sparsamhets-synpunkt och därför delvis begränsat sina förslag mer än vad som behövt vara nödvändigt. Amerikautredningen har dock praktiskt taget genomgående ansett sig nödgad att så att säga underbjuda beskickningschefernas egna önskemål, som ju ligga till grund för kalkylerna av personalbehovet. Den synnerligen rekommendabla tanken att inrätta konsulat i Sydstaterna resp. på den kanadensiska västkusten har — för att nämna några detaljer — ej upptagits på utredningens program och inte heller projektet om en organisatorisk och personell förstärkning av den svenska upplysningsverksamheten i Sydamerika eller om särskild representation i de mellanamerikanska s. k. kaffestaterna. Lika litet har det gamla, snart oavvisliga önske-

målet om pressbyråns upphöjande till en självständig avdelning i utrikesdepartementet med egna, vidsträcktare befogenheter och fullgoda möjligheter att sköta såväl inrikes- som utrikesinformationen tillsvidare kunnat tillgodoses i utredningens förslag. Till denna viktiga fråga torde de sakkunniga emellertid återkomma i ett särskilt utlåtande om kulturförbindelserna på längre sikt med de transoceaniska länderna.

Med amerikautredningens första betänkande har emellertid utbygget och vidareutvecklingen av vår diplomatiska representation letts in på rätt spår och man ser fram mot en fortsättning, som håller vad början lovat. En slagkraftig och effektiv diplomati är en av de tillgångar vårt land icke kan undvara, om det skall lyckas att i någon mån skapa politiska och ekonomiska garantier för sin framtid som självständig stat.

Det skulle till sist vara frestande att anföra en del paralleller från statsmakernas tidigare behandling av vår utrikesrepresentation. Efter förra världskriget, vid den utbyggnad av vår diplomati nu varande landshövding Erik Nylander, föreslog den då tillsatta utredningskommittén en avsevärt större förstärkning av vårt lands utrikesrepresentation, än som statsmakerna sedermera genomförde. Flera av de förslag, som nu framlagts, uppställdes redan då på önskelistan. Och sedan dess har Geddesyxan huggit in här och var och ytterligare uttunnat den diplomatiska kadern. Man vill verkligen hoppas, att statsmakernas handlande denna gång blir både framsyntare och följdriktigare.

Den baltiska debatten Nyligen undertecknade några svenskar en — lögnens förfall.

vädjan till förmån för de baltiska folkens frihet. Tre professorer vid de tre forna baltiska ländernas statsuniversitet — Kristjumas, Ridgas och Kruus — ha nu i ett motupprop sökt bemöta de uppgifter, som lämnats om tillvägagångssättet när Sovjet införlivade dessa länder i sitt stora rike. De tre nämnda svarandena, som givetvis tala med husbondens i Moskva röst, hävda frankt men omöjligt troskyldigt, att »Baltikums folk fritt valt Sovjetordningen och fortsätta att dagligen kämpa för den». Och de utvecklade sin talan med anförande av följande:

»Ett rent påfund av fienderna till våra folk är deras förklaring att listorna på de kandidater, som ställdes upp till röstning, skulle ha stadfästs av några 'ockupationsmyndigheter'. Fullständigt grundlöst är vidare det påståendet att parlamentsvalen i våra länder i juli 1940 skulle ha genomförts under kommunisternas påtryckningar. Författarna söka med odugliga medel diskreditera de dåvarande parlamentsvalen, vid vilka antalet röstande var högre än någonsin tidigare i våra länder. Antalet deltagare i valen 1940 utgjorde i Estland 84,1 %, i Lettland 94,7 % och i Litauen 95,51 %. Att valen verkligen voro fria bevisas också av den omständigheten, att det vid sidan av arbetare, bönder och arbetande intellektuella i parlamenten även invaldes representanter för olika borgerliga organisationer, borgerliga nationalister, representanter för de nationella arméledningarna o. s. v.

Sin förbehållslöst positiva inställning till beslutet om våra republikers in-

träde i Sovjetunionen bekräftade de baltiska ländernas befolkning ännu en gång vid valen av deputerade till Sovjetunionens Högsta Råd i januari månad 1941, då antalet valdeltagare i alla de baltiska republikerna översteg 97 %.»

På sin tid — bl. a. i Svensk Tidskrift, årg. 1941, häfte 2, och i minister Scheynius' bok »Den röda floden stiger» — skildrades i detalj omständigheterna när Sovjet bemäktigade sig de baltiska staterna sommaren 1940. Skildringarna av händelserna i Estland baserades på ett så ojävigt material som dagliga extrakt ur den av den sovjetvänliga regeringen kontrollerade tidningen Rahva Hääl, medan uppgifterna från Litauen grundades på Scheynius' direkta personliga intryck. Endast några fakta böra bringas i förnyad erinran.

När Sovjet i mitten av juni i ultimata till de tre baltiska länderna krävde insättandet av radikala sovjetvänliga regeringar och vederbörande statschefer måste falla undan för den övermäktiga grannstatens pockande krav, var det varken tal om uppgående i Sovjetunionen eller expropriation av privat egendom. Tvärtom hette det att oberoendet skulle konsolideras eller självständigheten befastas; därjämte skulle förstas demokratin äntligen göra sitt intåg i de tre staterna. Man vågade alltså inte ännu demaskera sig; typiskt är Scheynius' berättelse, att ryssarna, när de på detta förberedande stadium i folkupplysningssyfte publicerade »Stalinkonstitutionen — solkonstitutionen», aldrig hunno fram till § 14, d. v. s. den paragraf som fastslår att all jord och alla naturtillgångar tillhöra staten.

Efter dylika och andra missledande åtbörder från de moskvainspirerade marionettregeringarnas sida utlystes plötsligt den 6 juli allmänna val i de tre länderna. De skulle äga rum med så kort frist som till den 15 juli. Samtidigt kungjordes att kandidaterna skulle vara nominerade redan den 9. Att döma av den officiella estniska tidningens uppgifter ställdes i Estland upp oberoende kandidater i varenda valkrets, trots det ryska trycket och trots den korta varseln. Men ryssarna tolererade inga motkandidater till de officiella. Först sökte man undgå dem genom att föreskriva att alla kandidater skulle meddela sina valprogram, för vilket de fingo blott några få timmars frist. Alla oberoende kandidater så när som på fyra hunno icke förty villfara regeringens önskan om ett program. Efter denna oväntade gensträvighet från de frihetsälskande esternas sida såg sig regeringen ingen annan råd än att, med olika groteska motiveringar som stå att läsa i Rahva Hääl, helt enkelt diskvalificera de återstående oberoende kandidaterna. På detta ferma vis kunde den regering, som sade sig vilja grundmura folkväldet, framtvinga den önskade rikriktning, på vilken Sovjet och andra diktaturer fota sitt välde. Att röstningen sedan inte kunde gå i mer än en riktning säger sig självt. Att röstetalen vid den av marionettregeringen kontrollerade valförrättningen skulle vara så höga som sovjetpropagandan då och nu låter påskina är däremot fullständigt otänkbart. Enligt utsagor från ögonvittnen mötte folket inte alls upp i massor, allra minst med någon entusiasm. I Vilnaområdet beräknades högst en fjärdedel ha röstat på kommunisterna. Och även om valdeltagandet här och var skulle ha varit större

än så, får man inte glömma att folket var utsatt för alla de psykiska och fysiska våldshotelser, som diktaturerna betjäna sig av som sin arbetsmetod.

Egentligen är hela denna diskussion om röstprocenten ganska meningslös. Ingen människa föreställer sig verkligen att de baltiska folken, kända för sin utomordentligt starka frihetskänsla, frivilligt gingo in i Sovjets snara. Det överväldigande folkflertalet hyste säkerligen samma känslor för Sovjet som karelarna, vilka flydde undan röda armén som för pesten. De baltiska folken hade dock inte något ställe att fly till utan måste stanna kvar och uthärda sitt öde. Hur de sågo på sovjetväldet visade de, när de sommaren 1941 hjälpte tyskarna att köra iväg ryssarna. Mycket blod offrades då för vad de trodde vara frihetens sak. Att tyskarna sedan exploaterat dem och genom sin även i dessa länder förnedrande behandling av främmande raser vänt de baltiska folkens tacksamhet till stark motvilja och jämsande missnöje är en annan sak. Den enkla sanningen är givetvis att de tre baltiska folken i lika hög grad som varje annat under detta krig ockuperat och förtryckt folk endast böjt sig för yttre våld och aldrig uppgett sin frihetskänsla eller sina drömmar om en ny självständig framtid.

Det polsk-ryska gränsproblemet. Tanken på folkens självbestämmanderätt är »västlig» till sitt ursprung. Endast i väster har den hittills avsatt bestående politiska resultat. Till de icke minst viktiga bland efterkrigstidens problem hör väl uppgiften att förhjälpa självbestämmanderättsidén till seger även i det östeuropeiska rummet. Det är uppenbart, att endast på denna grundval en stabil territoriell och politisk ordning kan uppnås. Viljan till en sådan framtida »nyordning» har ju i princip uttryckligen deklarerats från allierat håll. En neutral iakttagare kan dock inte undgå att fyllas av vissa farhågor när han ser, hur på senare tiden i den engelska politiska diskussionen rökelsemolnen till den moskovitiska territorial- och minoritetspolitikens ära hota att skymma den fria sikten över de östeuropeiska problemen.

En svensk ledarskribent påminde nyligen om en historisk parallell, som inte saknar aktualitet. Även under den gemensamma kampen mot Napoleon visade den engelska opinionen en påfallande benägenhet att fjäska för den ryska bundsförvanten. Men den engelska politikens ansvarige ledare, lord Castlereagh, åtog sig dock icke längre gående förpliktelser gentemot vapenbröderna i öster än att hans efterträdare, Canning, redan få år efter krigsslutet kunde känna sig oförhindrad att återgå till en utrikespolitik, som energiskt hävdade de små nationernas rätt till frigörelse ur stormakternas förmyndarskap.

De regerande herrarna i Kreml synas för övrigt icke sakna sinne för just denna historiska parallell. Times' korrespondent i Moskva visste för någon tid sedan att berätta, att man där med bitterhet talade om »Englands fullföljande av sin historiska tradition från Napoleonkrigens dagar». Uttalandet åsyftade den officiella engelska obenä-

genheten att inta en bindande ståndpunkt i de polsk-ryska gränsfrågorna.

Man kan ta för givet, att även den polska Londonregeringen — i vilken för övrigt sedan sensommaren 1941 de deciderat antiryska Pilsudski-officerarna och de likaledes antiryskt orienterade östpolska storgodsägarna icke längre äro representerade — helst hade velat uppskjuta diskussionen om gränsfrågorna i öster till en för polackerna själva gynnsammare tidpunkt. Det var ryssarna som förde saken på tal genom att åter proklamera de territoriella anspråk, som Ribbentrop 1939 vid den tysk-ryska paktens tillkomst hade tillerkänt dem. Samtidigt fingo polackerna genom ryssarnas hänsynslösa framfart mot de hundratusende polska flyktingarna en bitter försmak av den minoritetspolitik de polska befolkningsgrupperna ha att vänta sig, ifall ryssarna vid den slutgiltiga uppgörelsen lyckas att få sina gränsanspråk godkända. Helä den politiskt brokiga polska Londonemigrationen ansåg sig böra reagera mot vad de betraktade som en sovjetrisk utmaning. Moskvapressen har pliktskyldigt försökt framställa denna reaktion som uttryck för en antirysk »sammansvärjning», som skulle ha utgått från östpolska agitatorer och extremt nationalistiska Pilsudskianhängare. Den konservative Wilnarepresentanten i den polska sejmen, Mackiewicz, och Pilsudskis förre medarbetare, överste Matuszewski, utpekade av Moskva som sammansvärjningens huvudmän. För den, som i likhet med förf. till denna artikel i årtal vistats i Polen, står det emellertid fullständigt klart, att endast och allenast en kommunistisk polsk regering kunde tänkas vara villig att acceptera den av ryssarna föreslagna gränsdragningen. Att snarast möjligt sätta upp en sådan regering ingår också mycket riktigt i Stalins avsikter; det har dock hittills inte lyckats för dem, som fått det besvärliga uppdraget att presentera en ministerlista, att uppleta namn, som inte genast skulle framkalla allmänt löje bland polackerna. De hittills påtänkta personerna tillhöra nämligen fatalt nog alltför uppenbart denna kategori. Överst på listan står en fröken Vasilevska, dotter till en nationalistisk polsk utrikesminister under Pilsudskieran. Fadern förvärvade sig ett känt och bland de polska patrioterna aktat namn genom sin energiska kamp mot kommunismens verksamhet i Polen; dotterns meriter inskränka sig hittills till en misslyckad debut som skönlitterär författare. Vid sidan av fröken Vasilevska har den ryska propagandan på senare tiden försökt lansera namnet Volski som lämplig regeringspretendent. Namnet låter ju mycket polskt, men det råkar vara taget och bärs upp av en rysk medborgare, f. d. Warschavakorrespondent åt Tassagenturen. Så finns det ytterligare några personer, som skulle kunna sägas ha ett visst »historiskt» anspråk på att få komma med på den celebra listan: Rosa Luxemburgs sista överlevande polska lärjungar, som i två årtionden suttit i tredje internationalens centrala byrå och där varit sysselsatta med den viktiga uppgiften att skriva sina memoarer. Dessa polska revolutionärer hade 1920, under striderna mellan Pilsudski och den röde generalen Tuchatschewsky, i Bialystok bildat en »polsk sovjetregering». Denna skenregerings olyckliga roll lever dock hos det polska

folket i så pass otacksamt minne, att Molotov tydligen föredrar att låta dessa herrar i stillhet få arbeta vidare på sina memoarer.

Den gräns, som Molotov på hösten 1939 fick godkänd av Ribbentrop, sammanfaller nästan exakt med den, som Katarina den stora begärde och uppnådde vid Polens tredje delning år 1795. Den gränsen stod orubbad fram till Wienkongressens europeiska »nyordning». Då flyttades den åter avsevärt längre österut, samtidigt som Kongresspolen förenades i personalunion med Ryssland. Under personalunionens tid diskuterades gränsdragningen lidelsefullt av polska och ryska liberaler. Puschkin och Mickiewicz polemiserade mot varandra i dikter, vassa och slipade som diplomatiska noter. Striden gällde dock endast det gamla polska rikets östra utmarker, som icke ingingo i Kongresspolens områden och således icke heller åtnjöto de politiska särrättigheter, som Wienkongressen hade tillerkänt polackerna.

Nästa etapp i gränsutvecklingen betecknas av »the Curzon-line», resultatet av 1919 års fredsförhandlingar. Nu närmade man sig åter Katarinas gränsdragning, dock med det betydelsefulla undantaget att Bialystok förblev i polsk ägo. (På denna punkt föredrar för övrigt Molotov, som helt nyligen krävt återgång till »the Curzon-line», att följa Katarinas föredöme.) 1919 års gräns var dock icke av de allierade, som dikterade beslutet, avsett som ett definitivt folkrättsligt domslut, utan endast som en preliminär garanti för de polska minimikrav, som ansågos höjda över all diskussion. Rådsprotokollet, undertecknat av ordföranden Clemenceau, säger därom uttryckligen: »Polens rätt att senare framställa krav på de områden öster om sagda gränslinje, som det anser sig ha giltiga anspråk på, förblir genom denna reglering obetagen.» I själva verket sträckte sig Polens anspråk betydligt längre än till denna »minimigräns». Den polske förhandlingsledaren, Roman Dmowski, polsk nationalist, men ryssvän och mera på sin vakt mot väster än mot öster, hade redan i oktober 1918 för president Wilson framlagt ett memorandum, där den polska inställningen till gränsproblemet preciserades. I den polska noten fränkännes å ena sidan ukrainerna och vitryssarna existensberättigande som självständiga nationer, men å andra sidan avstår man från att återkräva den gamla polska adelsrepublikens besittningar från tiden före den första polska delningen. »Om denna gräns återställdes, skulle vår stat förlora den karaktär av inre nationell slutenhet, som är en oundgänglig förutsättning för varje varaktig statsbildning, men som den polska staten med hänsyn till dess omedelbara grannskap till Tyskland minst av alla kan riskera att undvara.» Det erkännes vidare i noten, att någon absolut »rättvis» lösning av den öst-europeiska gränsfrågan icke är tänkbar. Det anses dock skäligt, att städerna Wilna, Grodno, Minsk och Pinsk samt områdena Västvolhynien och Podolien bära återgivnas till Polen. Kraven gingo således något längre än till återställandet av de båda sista polska delningarnas förluster i öst och sydöst.

Ett par år senare fingo polackerna dessa sina önskemål uppfyllda. Sedan Pilsudski och hans generaler drivit röda armén på flykten, fick det genom inre strider försvagade Ryssland gå med på freden i

Riga (1921), som fastställde en gräns i huvudsaklig överensstämmelse med det polska programmet av 1918. Regleringen sanktionerades i efterhand av de allierades sedan fredsförhandlingarna kvarstående råd för gränsfrågor.

Det är detta fördrags bestämmelser som den polska Londonregeringen nu återoppar sig på. Den anser, att fördraget ännu har folkrättslig giltighet, och att ryssarna följaktligen inte ha rätt att nonchalera dess bestämmelser. Till saken hör, att ryssarna 1939 efter Polens militära nederlag hade förklarat Rigafördraget för icke längre bindande, »emedan Polen upphört att existera som självständig stat». Efter det tyska angreppet mot Ryssland på sommaren 1941 och under intrycket av den förändrade militära och politiska konstellationen återtogs dock denna uppsägning, åtminstone formellt — på samma gång som fördragets territoriella bestämmelser i praktiken betraktades som obefintliga av ryssarna.

Under tiden för Rigafördragets obestridda giltighet mellan de båda världskrigen hade dock de politiska gränsstriderna ingalunda vilat. De ukrainska nationalisternas representanter i den polska sejmen framlade gång på gång krav på legislativ, administrativ och militär autonomi för alla av ukrainer bebodda områden, d. v. s. även för sådana väster om den senare Molotovlinjen. De kommunistiska partiorganisationerna i västra Ukraina och Vitryssland försökte vid upprepade tillfällen att iscensätta upprorsrörelser mot Polen och att framdriva dessa länders anslutning till Sovjetunionen.

Galizien hade Katarina på sin tid med saknad måst avstå till habsburgarna, som krävde sin andel i det polska bytet. Men efter 1867 gjorde sig här polska frihetsrörelser gällande med växande styrka, tills den österrikiska regeringen till sist såg sig tvingad att bevilja polackerna politisk självstyrelse. Men samtidigt växte även en ukrainisk nationaliströrelse fram i Galizien, och dess udd riktade sig alltmot mot det polska förmyndarskapet. Efter 1918 påbörjades av myndigheterna en omfattande poloniseringssverksamhet i dessa ukrainska befolkningsområden mellan San och Dnjestr, men de förfelade nästan helt sin verkan. Ej mindre misslyckade blevo emellertid samtidigt pågående kommunistiska infiltreringsförsök i provinserna Lemberg, Stanislav och Tarnopol. Däremot visade vissa andra ukrainska områden mindre motståndskraft mot den utländska propagandan österifrån: Wolhynien, Polesien och det övervägande av vitryssar bebodda Nordostpolen erbjödo god jordmån för sovjetryska agitatorer. Denna olikhet i reaktionen får sin förklaring däri, att skiljelinjen mellan de nämnda provinserna sammanfaller med den gamla österrikisk-ryska gränsen. Denna gräns utgör såtillvida ett undantag från den annars vid dessa gränsdragningar allmänna regeln, att den har en annan än rent slump- eller maktbetonad karaktär: den utgör fastmer på samma gång religionsgräns och därmed även kulturgräns mellan den ryska och den västeuropeiska världen. Östgalizien präglas ännu denna dag helt av den romersk-katolska kyrkans traditioner. Dess ritual, i kyrkoslavisk språkdräkt men av strängt romersk-ortodox utformning, har ännu ett starkt grepp om befolkningens andliga liv och kyrkan

ett avgörande inflytande över den kulturella och politiska åsiktsbildningen. Området öster om denna gräns däremot hör av gammalt in under den grekisk-ortodoxa kyrkans redan under tsarregimen åtskilligt underminerade herradöme. Här hålla den kyrkliga auktoritetens sista sköra band på att brista för trycket från den kommunistiska profanreligionen. Den grekiska kyrkan, som aldrig erkänt Augustinus' distinktion mellan världslig makt och Guds herravälde, saknar i denna kritiska situation andliga förutsättningar att kunna draga ut de politiska konsekvenserna ur denna distinktion och forma sig till ett bälverk mot den totalitära nivelleringens anstorm.

Den närmaste framtidens strider om den rysk-polska gränsen komma helt visst icke att föras med andliga vapen eller avgöras genom att de av striden berörda folken få ge sin vilja tillkänna. Att dessa frågor ännu en gång skulle lösas genom västeuropeiska diplomaters interna förhandlingar, kan väl ingen önska som har erfarenheterna från åren 1918—23 i minne. Tills vidare skola väl de båda stora fastlandsmakternas tunga stridsvapen ännu en tid tala sitt bistra språk i öster. Det har dock hänt förr, att vapnen icke fått behålla sista ordet.

Kommunerna och krispolitiken. Såsom kapitalbildare — och måhända även kapitalförstörare — intaga säkerligen kommunerna platsen närmast efter staten. När man nu, i samband med förberedelserna till den väntade fredskrisen, undersökt möjligheterna att påverka konjunkturörelserna genom den statliga finanspolitiken, inställer sig osökt tanken att låta kommunerna deltaga häri. Hittills har beskattningen i regel visat en tendens att stiga under lågkonjunktur och sjunka under högkonjunktur. Principiellt sett vore motsatsen i hög grad önskvärd.

De sakkunniga, som år 1939 tillsattes för att utreda principerna för den kommunala länepolitiken, ha särskilt ägnat uppmärksamheten åt sambandet mellan kommunernas kapitalbildning och konjunkturörelserna. De ha sökt göra kommunerna till redskap för en utjämnning av vågdalarna i konjunkturkurvan genom att dessa därunder skulle stimulera kapitalbildning och öka arbetstillfällena för de arbetslösa. Under högkonjunkturerna borde naturligen motsatt tillvägagångssätt tillämpas.

För att bedöma verkningarna av kommunala arbeten på en lågkonjunktur måste man tydligen betrakta konjunkturförloppet såsom en enhet. All modern konjunkturteori låter konjunkturkurvan börja med en uppåtstigande rörelse, som medför vissa rubbningar av jämvikten i samhällets produktiva verksamhet och därmed skapar förutsättningar för en kris, varur lågkonjunkturen eller den s. k. »depressionen» framgår. Vill man avhjälpa denna, måste man därför börja med att bemästra högkonjunkturen och förebygga dess överdrifter, särskilt i fråga om kapitalanläggningar, som ofta visa sig under grundertiden vara av i längden oekonomisk art.

Det program, som 1939 års kommunallånesakkunniga framlagt (Sta-

tens offentliga utredningar 1942:60), följer knappast dessa linjer. Behovet att dämpa en högkonjunktur beröres visserligen, men blott mera i förbigående. Härvidlag skulle man ha väntat en utförligare analys rörande vilka kapitalutgifter som måste förhindras och sättet härför. Ett kategoriskt förbud, tillämpat i större skala, skulle lätt väcka missnöje och bleve svårt att försvara. Lyxanläggningar såsom sportplatser, museer m. m. anläggas tvärt emot all sund finanspolitik notoriskt ofta under högkonjunkturen. En ändring härvidlag är ett principiellt reformkrav, som kommittén kraftigt understrukt. Den väg, som åter och åter påpekats, är emellertid att under »krisen» och hela lågkonjunkturen uppmuntra kapitalkrävande anläggningar med upplånade tillgångar. Medlet härför skulle enligt förslaget i främsta rummet vara att medgiva längre amorteringstid för lån, upptagna under depressionen, än under de goda tiderna. Faran att amorteringstiden blir längre än kapitalanläggningarnas livslängd, försiktigt beräknad, förbises visserligen ej, men bagatelliseras. Därjämte skulle några amorteringsfria år för sådana lån medgivas. De goda tiderna väntas lämna möjlighet att gottgöra eftergifterna.

Vad man härvidlag främst vill invända är, att konjunkturykeln fortfarande efter klassiskt mönster beräknas förlöpa i en vågrörelse, likartad med vad före första världskriget var fallet. I själva verket äro konjunkturörelserna numera långt oberäkneligare. Den förödelse av levande och döda produktionskrafter, som nu pågår, gör det rätt tvivelaktigt när och i vilken omfattning »goda tider» åter äro att vänta. Måhända bör man dock vara optimistisk. Optimismen kan bliva en faktor i gynnsam riktning för utvecklingen. Men konjunktursvängningarnas likformighet är alls icke något axiom, och att en amorteringstid av över 30 år skulle vara någon synnerligen effektiv stimulans för kapitalanläggningar, som egentligen krävde 30 års amorteringstid, den uppfattningen förefaller ej synnerligen välgrundad. En kännbarare lättnad är säkerligen ett par amorteringsfria år i början, vilket de sakkunniga jämväl föreslagit.

Det mest rationella är därför säkerligen att angripa problemet vid roten, d. v. s. dämpa eller sovra den irrationella anläggningsverksamhet under högkonjunkturen, som leder till improduktivt ödslande med produktiva tillgångar. En uppbromsning av den forcerade anläggningsverksamheten ställer sig, både formellt och reellt, för en regering vida bekvämare än att senare locka fram kapital, som en kommun strängt taget ej vill bestå.

Man bör emellertid vidare taga sikte på olika anläggningars förmåga att stimulera det industriella livet i dess helhet. Det är tydligt, att exempelvis bostadsproduktionen, som fordrar järn, cement m. m., utövar ett helt annat inflytande än parkanläggningar eller (ocementerade) vägar. Denna skillnad är i själva verket av långt större betydelse än vad framgår av betänkandet, ja, av helt annan art. De sakkunniga föreslå, att utgifter, som normalt föras på driftsbudgeten, under vissa förutsättningar, för att stimulera kommunerna, skola få bekostas med lånemedel. Detta kan ofta nog vara välbetänkt, och utredningen härom är utan tvivel förtjänstfull — under förutsätt-

ning att man uppställer säkra garantier för att vid högkonjunktur skuldsumman nedbringas i fullt motsvarande grad. Men detta är lättare sagt än gjort.

Det är framför allt gatu- och ledningsarbeten, som kommunerna enligt de sakkunnigas mening borde koncentrera till lågkonjunkturen. Detta kan vara förklarligt ur kommunernas speciella synpunkt, då sådana arbeten lättare än andra kunna påskyndas eller fördröjas. Men på konjunkturförloppet utöva åtminstone gatuarbeten föga inflytande, då de ej kräva mycket kapitalvaror och ej stimulera den tunga industrin. När även parkanläggningar förklaras speciellt lämpade att anpassas efter konjunkturykeln, ställer man sig tvivlande. En annan sak är, att de äro välkomna för arbetslösheten.

Vilken verkan på konjunkturförloppet har ökad *upplåning* från det allmännas sida för att minska skattetrycket? För de sakkunniga är detta en huvudfråga. Svaret, som motiveras omständligare än vad här kan återgivas, går ut på att upplåning under depression medför ett köpkrafttillskott, varigenom ej blott den enskilda konsumtionen utan även realkapitalbildningen befordras (s. 75). Nu gå ju som bekant äsikterna om köpkraftens och kapitalbildningens beroende av konjunkturpolitiken bland fackmännen i sär, men man får väl anse, att upplåning, som notoriskt vänder sig till de större inkomsttagarna, minskar dessas förmåga av självständig kapitalbildning men lämnar konsumtionen — åtminstone den stora massans — relativt opåverkad; alltså nästan motsatsen till vad de sakkunniga anse. Villigt skall erkännas, att en teoretisk analys av dylika frågor knappast har plats i ett betänkande av förevarande slag. De sakkunniga ha även principiellt avstått härifrån, och, då deras uppdrag berör hela den kommunala finansförvaltningen, ha de i regel nöjt sig med att repliera på de inom konjunkturläran gängse teorierna, ehuru de knappast härvidlag varit fullt konsekventa.

Det är ej några bestämda författningar eller andra generella föreskrifter som föreslås. Kungl. Maj:t utövar ju tillsynen över den kommunala lånepolitiken efter eget skön. Det är blott en ny praxis efter mera enhetliga och rationella grunder som de sakkunniga eftersträva; och därjämte föreslås upprättandet av ett finansråd för landskommuner, stadskommuner och landsting. Förslaget kan säkerligen bidraga till större planmässighet och även till ökad auktoritet hos lånepolitikens ledning, utan vilken en störande friktion kan befaras. Auktoritetssynpunkten betonas måhända alltför litet, då de sakkunniga (s. 115) behandla det rätt vanliga fall, att en kommun ej blott påbörjar utan även slutför dyrbara anläggningar, som måste bekostas med lånemedel, innan ansökan om tillstånd till lån ingives. Om ett dylikt oefterrättligt tilltag säga de sakkunniga blott, att det bör medföra »att väsentligt strängare låneregler tillämpas». Varför blott en så vag påföljd?

Över huvud förtjänar betänkandet allt erkännande såsom ett försök att beakta de olika önskemål, som framställts i fråga om kommunernas lånepolitik. Sakkunskapen i fråga om sambandet mellan konjunkturväxlingar och kapitalbildning, vilket alltmera tränger sig i

förgrunden, har på ett lyckligt sätt tillgodosetts genom att en fackman på området, docenten Carsten Welinder, biträtt såsom sakkunnig. Huvudförtjänsten av betänkandets utformning torde väl tillkomma honom. Så länge emellertid konjunkturförloppet gåta fortfarande är föremål för så många tolkningar som ännu är fallet, kan man ej vänta sig några större praktiska resultat av ett kommittébetänkande.

Resultatet hade måhända kunnat bliva värdefullare, om kommittén tagit sikte på högkonjunkturen i stället för på lågkonjunkturen och om radikalare åtgärder för att hejda en alltför optimistisk och expansiv finanspolitik påyrkats.

Curt Rohlieb.

K.-G. Hildebrand och Ferlin. Den andliga atmosfären bland de — **studenterna och lyriken.** svenska universitetsstudenterna vid början av trettiotalet karakteriserades lika talangfullt som fränt av Uppsalastudenten Karl-Gustaf Hildebrand: Där finns varken kärlek eller hat. Man genomsådar samvetsgrant allt som förtjänar att vara sant. Och man lär sig att gå genom floder av hån för att se allting utifrån.

Då dessa studenter — förnekelsens svarta riddare — mot decenniets mitt i omröstning om Frödingsstipendiet fingo tillfälle att genom majoritetsbeslut ge besked om sina litterära ideal, underlät flertalet att rösta. Av de röstande samlade sig ett betydande antal kring Pär Lagerkvists namn. Detta må ha varit en tribut åt förhärskande litterära och politiska modeströmningar — säkert är emellertid, att dessa röstande icke på sin sköld burö devisen »Vi akta oss för att vilja något. Ingenting. Ingenstans. Aldrig.»

Något flere voro de, som röstade på Jarl Hemmer. Därvid spelade särskilda politiska intressen en avgörande roll — det deklarerades öppet. Och så mycket är säkert, som att bland dem, som tvivlade på varandets verklighet, voro icke de studenter, som ville visa den svenska kulturen i Finland denna hedersbevisning i ett beträngt läge.

Hildebrands förnekelsens riddare måste då sökas bland dem, som icke röstade alls. Men också bland dem måste de ha utgjort fåtalet. Rätt många av de ungdomar, som med insatsen av några års arbete och ett upplånat eller ärvt kapital vilja förvärva åt sig den privilegierade samhällsställning, som är ämbets- eller tjänstemannens — vid kyrka och skola eller i verk — äro säkert icke alls intresserade av varandet i filosofisk mening och tvivla än mindre på det.

Men också om den svarta riddarorden räknade rätt få lansar, även om den aldrig gjorde några korståg, var dess inflytande på det allmänna tänkesättet och de allmänna talesätten så stort, att det för diktaren tedde sig oundvikligt att gripa till nödvärn.

Viktigast i den situation, då nödvärn tillgripes, är emellertid icke motståndaren. Det är vad man vill försvara. Också därom hade Hildebrand givit besked. Det är den smala strimma jord, det själens svedjeland, vi orkat rödja, det stycke mark, där säd kan gro och gyllne skörd kan vinnas.

Detta aktiva kulturförsvaret hade förvisso icke varit främmande för

Dagens frågor

de studenter, som för nio år sedan röstade på Pär Lagerkvist och Jarl Hemmer. Det har också sedan dess blivit ett huvudtema i svensk diktning, hos Lagerkvist, Edfelt, Gierow och andra, även om symboliken förändrats i tidens anda — det har t. ex. gällt att understödja en belägrad skans, att bygga pallisader kring en beträngd idé och ett kastell för själens del.

Innan studenterna nästa gång gingo till nyval av Frödingsstipendiat, hade Karl-Gustaf Hildebrand i sin andra diktsamling, som för honom själv betecknade en vardagjämnning, givit besked om att åren icke gått utan en idéutveckling jämväl inom hans studentikosa miljö. Här står icke längre ett den andliga odlingens ledungsuppbåd med handen på plogen för att värna den kulturbärande strimman jord mot förnekelsens svarta riddare. Kanske har kulturen själv syntts författaren mer problematisk än förr. Han visade sig i varje fall i färd med dess inre reformation. För denna sökte han, i pakt med väsentliga tidsströmningar inom modern engelsk och amerikansk lyrik, fötfast i det enkla, vardagliga, jordbundna.

Väggar och tak och dagligt bröd,
vardag som är varken lust eller nöd.

En säng att dela efter möda och mat
andaktsfullt med en trött kamrat.

— — —
Det finns inga andra väsentliga ting
än detta vårt hus med en rymd omkring.

Så karakteriserades äktenskapet av den asketiske lyriker, vars blodigaste sensualism, i en dikt under rubriken »Hunger», gällde

Vackraste låga, mjukaste bröst.
Himmelen om din panna.

och som, nästan programmatiskt, förklarade:

En gång vart tusende år
stiger en nymf ur källan.
Öppnar sin famn, skakar sitt hår,
ler av en underlig brand,
som får brinna sällan.

Spröda körsbärsblom voro den vildaste utsvävningen av denne asket, som krävde en kulturreform av humanitärt, av socialt slag. Detta sociala patos gällde emellertid icke de breda folklager, som genom politiskt och fackligt samarbete redan löst eller äro i färd med att lösa sina sociala frågor. Här nämndes icke fabrikslavar och svältköer. Dikten gällde alla dem, vilkas nöd samhällseliga och politiska åtgärder aldrig nå. Också dess humanitära patos gällde dem, som eljest icke i första hand bli föremål för hjälpexpeditioner. Hildebrands »Bön» handlade icke, som våra vanliga kyrkoböner, om dem som äro i fara på sjön — för deras räkning finnas klassningsregler, lotsverk, fyrljus och livräddningsbåtar — eller om kvinnor i

barnsnöd — för dem finnas barnbördshus och lustgas. Den gäller i stället

— — — dem, som blevo över i räkningen
och aldrig kom riktigt till användning.
Människor som blev dödade av förlupna kulor
eller därför att man tagit miste på person.
Pratsjuka kvinnor
som aldrig kom ut ur sig själva.
Misslyckade älskare
med sneda höfter och förvirrade drömmar.
Och skökor utan fallenhet för yrket.

Sjuka och skabbiga hundar.
Och människor om vilka man ingenting minns
mer än att de var ovärdade och luktade illa.
Sjömän som blev smittade i den första hamnen
och aldrig kom till sjöss mera.
Trosvissa unga soldater,
som sjuknade på vägen och dog utan att ha sett fienden.

Alla som är larviga och förkomna
och inte har betydelse för någon.
Sådana som dör unga
utan att det väcker särskilt uppseende
— innan de hunnit med någonting annat
än att växa en smula
och bli fulare än de varit som barn.
Och sådana gamla,
som bara är stelnade kroppar
eller redan påbörjad förruttnelse
och som när en otrolig ålder
för att förarga sina anhöriga.

Att Karl-Gustaf Hildebrands vittnesbörd om den studentikosa hållningen verkligen var träffande, även denna gång, visade sig vid de bägge följande valen till Frödingsstipendiat. På hösten 1940 fick visserligen prosaisten Hjalmar Söderberg en knapp majoritet, varvid i stor utsträckning, förunderligt nog, när det gäller denne, politiska synpunkter voro bestämmande på ett för opinionsbildningen betecknande sätt. Men av de lyriker, som voro på tal, fick Nils Ferlin flest röster, och 1941 fick denne med stor röstövervikt studenternas speciella diktarbelöning.

Det vore lätt att säga: Naturligtvis! Ferlin är ju en av de populära poeterna, även om hans upplagesiffror icke kunna jämföras med Pär Lagerkvists och Hjalmar Gullbergs. Helt naurligt då, att han blivit uppskattad också bland universitetsstudenterna.

Överväger man närmare orsakerna till Nils Ferlins popularitet, finner man emellertid, att den grundar sig på egenskaper hos hans lyrik, som icke äro väsentliga och icke alltid riktigt uppfattade. Det är hans fria ordval, drastiska analogier och spexiga rim, som kommit honom att tävla med Alfred Vestlund om rollen som vår svenske Morgenstern eller Ringelnatz. Först och sist har det populära lut-

Dagens frågor

sångeriet inför den stora allmänheten gjort Ferlin till Birger Sjöbergs efterträdare på den svenska parnassen. Men lika litet som Fridas visor äro Birger Sjöbergs tyngst vägande bidrag till vår nationallitteratur, lika litet är det de många tonsättningarna till hans visor, som ger Nils Ferlin hans plats i vår moderna lyrik.

Om alltså Ferlins popularitet grundar sig på mindre väsentliga egenskaper och ger anledning att tro, att hans egenart icke blivit rätt uppskattad, kanske valet till Frödingsstipendiat vittnar om en bättre insikt — det förtroendet ville man gärna hysa för dem, som senast röstade på Pär Lagerkvist och Jarl Hemmer. Och en jämförelse med Karl-Gustaf Hildebrands lyrik tycks bekräfta detta förtroende.

Ferlin är satirikern inom vår nuvarande poesi. Hans satir gäller — som all satir — de mäktiga, de inflytelserika, de poserande, de skrymtande, de rättfärdiga:

Här stå de nu, pampiga, värdiga,
mens marknadsfiolerna skorra —
De äro de tio rättfärdiga,
som söktes en gång i Gomorra.

Alls icke så goda att rå på;
de lyfter sig själva med orden.
Och hade de något att stå på,
så lyfte de hela jorden.

Vägen till rättfärdigheten beskriver Ferlin målande nog.

Bocka, bocka, bocka — vi skall ligga i,
vi ska ligga i med optimism och energi!
Bocka, bocka, bocka; trampa, trampa takt
vägarna de knaggliga till lycka och till makt.

Bocka, bocka, bocka — vi ska ligga i,
även om vi inte är nått vidare geni.
Mången är väl mindre, käre lille bror,
och likafullt så blev han riksdagsman och stor.

Denna rättfärdighet har många olika former. En av dessa måste ha tett sig aktuell just för dem, som skulle kora Frödingsstipendiat, för studenterna.

Si, världen är förklarad — i vetenskapens ljus
fördunstar all vår oro och smärta.
Nu är det inte långt mellan människornas hus.
men långt mellan hjärta och hjärta.

Den Ferlinska satirens främsta kännemärke är att den icke ställer sig i tjänst hos några stridande parter. Den låter sig icke engageras i de mäktiges tvekamp. Den riktar sig med samma udd mot dem, som ha den politiska makten, som mot dem, som ha den ekonomiska

— det är heller icke makten den satiriserar, det är maktens psykiska vådor, det är rättfärdigheten, skrymteriet, materialismen:

Är det bara er själ — nå, det var då för väl:
en blindtarm allenast, herr Johansson!
Den klipper vi bort — och sen sover vi väl,
sover innerligt väl, herr Johansson.

Liksom Karl-Gustaf Hildebrand i sin strid med förnekelsens rid-dare och sedan vid sin kulturreformation har Ferlin givit klart besked om vad det är han vill försvara. Och här kommer man till den intressanta överensstämmelsen mellan Nils Ferlin och Karl-Gustaf Hildebrand i vårdagjämningsdikterna. Det är — dessa de mycket fattiga. De som aldrig får ett bröd från Frälsningsarmén och aldrig ett ord i Clarté. Det är barfotabarnen i livet. Det är en gumma med blommor på huk i en vrå, det är den blinde spelmannen på Hötorget, som knappast längre kan spela, det är den gamla tidningsgumman, som blir gammal för ingenting. Det är en rad av hemligt nödlidande, av de meningslösa existenserna, som samlade ur hans tre diktsamlingar bli till en katalog av samma slag som Hildebrands litanian. Denna ömhet för de utstötta, de föraktade, de odugliga, de ensamma, de oorganiserade, är ingen helt ny attityd i svensk poesi, men i vår moderna lyrik är den okänd, och den har kommit rätt mycken oro åstad. Ingen av dessa bägge lyriker har fått lovord av dem, som eljest vilja föra de förtrycktas, de nödlidandes talan i svenskt samhällsliv. Just på sådant håll har man varit angelägen om att misstänkliggöra bakgrunden till denna attityd. Vad Ferlin beträffar, har den spelande självironi, som talar ur dikterna om den trötte lorden, lorden av Midnight Hill, fått tjäna till utgångspunkt för tämligen skarpa förkastelsesdomar över satiren — och med den också dess komponent, ömheten om de glömda och onyttiga. Än mindre förståelse har man haft för den djupa livsångest och den förtvivlade ensamhet, som ger Ferlins satir dess patetiska bakgrund.

I narrens brokiga kläder,
kullerbytta och huvudstup,
på dagarnas vita bräder
över nätternas svarta djup,
i skräck för skräck, som var före,
och skräck, som kom efter i driv,
utanför linje och snöre
jag rullade runt mitt liv:
Kullerbytta och huvudstup,
kullerbytta och huvudstup,
på dagarnas vita bräder
och nätternas svarta djup!

Karl-Gustaf Hildebrand har en tillflykt undan denna livsskräck och det är — livet självt, dess till det allra väsentligaste reducerade realiteter: detta vårt hus med en rymd omkring. Gemensam för Hildebrand och Ferlin är icke dess mindre den ursprungliga utanförställningen.

Dagens frågor

Och det är denna utanför-ställning, som gör att studentopinionen har möjlighet att förstå Ferlin bättre än andra. Studenternas utanför-ställning i förhållande till det ekonomiska produktionslivet leder lätt till en känsla av främlingskap i samhället. Denna privilegierade ställning av icke engagerad har sina svåra psykiska vådor och är olycklig för många. Den ger emellertid en möjlighet till icke-intresserad värdering och förståelse, som är densamma som talar ur Hildebrands och Ferlins ömhet om de ensamma och onyttiga och i Ferlins satir mot de maktägande och rättfärdiga.

Så kommer det sig, att även den, som visst icke i Nils Ferlin ser det främsta eller det mest beundransvärda i modern svensk lyrik, finner det alldeles riktigt att den akademiska ungdomens diktarbelöning har tilldelats just honom. Politiska val äro vanligare än poetiska. Därför har det så ofta gått politik i valet av Frödingsstipendiat — av bara vanan. Desto lyckligare är det, när man om det poetiska valet kan säga vad man icke alltid kan säga om det politiska, att det givit ett fulltonigt uttryck för det verkligen rådande — icke politiska, men lyriska opinionsläget bland de röstberättigade.

Sven Ulric Palme.